

Ανέκαθεν οι κάτοικοι της Αθήνας έλεγαν «το νερό, νεράκι». Οι προσπάθειες υδροδότησης της πόλης ξεκίνησαν από πολύ νωρίς καθώς ήταν «ξηρά πάσα η γη και ουκ ένυδρος», όπως έγραψε και ο Ηρακλείδης ο Κριτικός (Γ' π.Χ. αιώνας). Η αρχαιολογική έρευνα έχει εντοπίσει τουλάχιστον 13 επιτυχημένες προσπάθειες δημιουργίας υδραγωγείων με τη μεταφορά νερού από τα γύρω βουνά, που ξεκίνησαν από τη δεύτερη χιόλας π.Χ. χιλιετία. Με αρχαιότερο το Πελασγικό υδραγωγείο. Με πήλινους σωλήνες, μετέφερε νερό από τον Υμηττό (Καισαριανή) στην περιοχή της Ακρόπολης. Στην περιοχή της Ακρόπολης είναι που δόθηκε και η μάχη ανάμεσα στη θεά Αθηνά και τον Ποσειδώνα, για την κατοχή της πόλης. Ο θρύλος για τον ανταγωνισμό τους απηχεί, λένε, την αντιπαλότητα ανάμεσα στον αρχαίο λαό των Πελασγών και τον νεοφερμένο των Αχαιών, αν και υπάρχουν θεωρίες που υποστηρίζουν ότι και οι θεοί, αρχικά, ήταν πελασγικοί.

Ο Ποσειδών έφτασε πρώτος, χτύπησε με την τρίαινά του τον ιερό βράχο κι έκανε να ξεπηδήσει μια πηγή που όμως ανάβλυζε αλμυρό νερό. Όταν, μετά από καιρό, ήρθε η Αθηνά, έκανε να βλαστήσει μια ελιά. Το δικαστήριο των θεών έκρινε ότι το δώρο της θεάς ήταν πιο χρήσιμο κι έτσι η πόλη της αφιερώθηκε. Με αυτό, λένε, συμβολίζεται η επικράτηση των Ιώνων επί των παλαιότερων κατοίκων της Αττικής: Ο Ποσειδών ήταν θεός των πρώτων οικιστών, η Αθηνά των νεοφερμένων.

Κάποιοι άλλοι, όμως, υποστήριξαν ότι τα πράγματα δεν έγιναν ακριβώς έτσι. Οι δυο θεοί μάλωναν ασταμάτητα, ώσπου κλήθηκε ο βασιλιάς Κέκροπας να κρίνει, ποιος από τους δυο πρόσφερε καλύτερο δώρο. Κατά μίαν εκδοχή, ο Κέκροπας πήγε στο μαντείο των Δελφών και ρώτησε. Του είπαν ότι η ελιά είναι καλύτερη κι έτσι νίκησε η θεά. Κατά μίαν άλλη πιο περίπλοκη, ο Κέκροπας κάλεσε τον λαό της περιοχής να ψηφίσει. Οι γυναίκες ψήφισαν υπέρ της Αθηνάς και οι άνδρες υπέρ του Ποσειδώνα. Οι γυναίκες ήταν κατά μία παραπάνω από τους άνδρες κι έτσι νίκησε η Αθηνά. Ο Ποσειδών πολύ θύμωσε με το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας κι έκανε να πλημμυρίσει ο τόπος με θαλασσινό νερό. Για να τον εξευμενίσουν, οι Αθηναίοι τιμώρησαν τις γυναίκες, στερώντας τους το δικαίωμα ψήφου! Γι' αυτό, λένε, οι γυναίκες δεν ψήφιζαν στην αρχαιότητα.

Με όλα αυτά, όμως, το πρόβλημα της λειψυδρίας ούτε σε επίπεδο μυθολογίας μπόρεσε να λυθεί. Στην αρχή, οι πηγές (περίφημες της Καλλιρρόης του Ιλισού και Κλεψύδρα, Άγλαυρος, Πηγές του Ασκληπιείου, Ερεχθίδα Θάλασσα στις πλαγιές του βράχου της Ακρόπολης) και τα ποτάμια (Κηφισός, Ιλισός, Ηριδανός) έδωσαν τη λύση. Σύντομα, η λύση αυτή αποδείχτηκε ανεπαρκής. Ο επιγραμματοποιός και ποιητής Καλλίμαχος ([310](#) – [240 π.Χ.](#)) έλεγε ότι ούτε τα ζώα καταδέχονταν να πιούν το βρόμικο νερό του Ηριδανού, ενώ ο Κηφισός και ο Ιλισός στέρευαν τα καλοκαίρια. Τα πηγάδια ήταν το επόμενο βήμα: Έχουν εντοπιστεί έντεκα που ανοίχτηκαν γύρω στον ΙΑ' π.Χ. αιώνα και άλλα 62 αργότερα

(ανάμεσά τους τα κτιστά πηγάδια της Φρεαττύδας), κάθε φορά σε μεγαλύτερο βάθος.

Το Πελασγικό υδραγωγείο ήταν η πρώτη γνωστή μας προσπάθεια να αντιμετωπιστεί οριστικά η παροχή νερού. Ευρήματα αποδεικνύουν ότι περνούσε από το πελασγικό τείχος στα νότια της Ακρόπολης, βόρεια από τη μετέπειτα Στοά του Ευμένους. Το Υδραγωγείο του Θησέα ήταν η δεύτερη γνωστή μας προσπάθεια για την ύδρευση της Αθήνας. Έφερνε νερό από την Πεντέλη και πιθανολογείται ότι συνδυάστηκε με το Πελασγικό. Ειπώθηκε ότι κατασκευάστηκε στα 3090 με 3070 π.Χ. αλλά η χρονολόγηση αυτή είναι εξωπραγματική. Άλλωστε, αυτοί που χρονολογούν την μυθολογία, τοποθετούν τη γέννηση του Θησέα γύρω στα 1250 π.Χ. Πολλές μαρτυρίες αναφέρουν ότι λειτουργούσε τουλάχιστον ως τον ΙΕ' μ.Χ. αιώνα και τροφοδοτούσε την Αθήνα με νερό, παράλληλα με το Αδριάνειο υδραγωγείο.

Οπωσδήποτε, καθώς ο πληθυσμός της πόλης συνεχώς αυξανόταν, η έλλειψη επαρκών ποσοτήτων νερού έγινε προσπάθεια να αντιμετωπιστεί νομοθετικά. Στα 621 π.Χ., ο Δράκων θέσπισε φορολογία του πόσιμου νερού. Την κατάργησε ο Σόλων (596 π.Χ.), ο οποίος πήρε σειρά μέτρων για τη σωστή διαχείριση των υδάτων. Δημιουργήθηκε μάλιστα ειδική υπηρεσία ελέγχου. Τη σχετική με τη χρήση του νερού νομοθεσία βελτίωσε ο Πεισίστρατος (περίπου 600 – 527 π.Χ.), ο οποίος προχώρησε και στη δημιουργία νέου υδραγωγείου. Υπολογίζεται ότι κατασκευάστηκε ανάμεσα στα 540 και 530 π.Χ. Ήταν μια υπόγεια σήραγγα μήκους περίπου 2.800 μέτρων, ύψους 1,30 μ. και πλάτους 65 εκατοστών, μέσα από την οποία είχε ανοιχτεί βαθύ λαξευτό όρυγμα. Μέσα σ' αυτό είχε τοποθετηθεί πήλινος αγωγός σε σχήμα σωλήνα με διατομή γύρω στα είκοσι εκατοστά. Οι σωληνώσεις, ανά τακτά διαστήματα, είχαν τρύπες που σφραγίζονταν από πήλινα και πέτρινα πώματα. Από αυτές τις τρύπες γινόταν ο καθαρισμός του αγωγού, ώστε το νερό να είναι υψηλής ποιότητας. Οι ενώσεις των σωλήνων είχαν γίνει με μολύβι. Ο αγωγός ξεκινούσε από τον Υμηττό και περνώντας βορειοανατολικά από το σημερινού νεκροταφείου Ζωγράφου, την οδό Παπαδιαμαντοπούλου, τον Εθνικό Κήπο, την οδό Κυδαθηναίων, νότια από την Ακρόπολη κι έπειτα γυρνώντας βόρεια, κατέληγε στην πηγή της Καλλιρρόης. Εκεί, ο Πεισίστρατος δημιούργησε ένα από τα πιο όμορφα και χρήσιμα έργα του: Την Εννεάκρουνο, μια κρήνη με εννέα κρουνοίς, όπου λούζονταν και οι νεόνυμφοι. Ένα δίκτυο διανομής έφερνε το νερό στα διάφορα σημεία της πόλης, ενώ λειτουργούσαν και τεχνικοί πίδακες (αναβρυτήρια). Ο «επιμελητής κρημών» φρόντιζε για την καλή λειτουργία των Κρημών και την ποιότητα του νερού. Τμήματα του Πεισιτράτειου υδραγωγείου έχουν ανακαλυφθεί στις περιοχές Ζωγράφου και Γουδή.

Ο αθηναϊολάτρης Ρωμαίος αυτοκράτορας, Πούμπλιος Αίλιος Αδριανός (76 – 138), είναι αυτός που χάρισε στην Αθήνα το επόμενο σπουδαίο δίκτυο, το Αδριάνειο υδραγωγείο. Ανέβηκε στον θρόνο της Ρώμης στα 117 κι επισκέφτηκε την Αθήνα στα 125 και στα 128. Εδραίωσε την τεράστια αυτοκρατορία και ενίσχυσε την άμυνά της. Και παρ' όλο που ο ίδιος ήταν στρατιώτης αφιερώθηκε σε ειρηνικά έργα, έδωσε ώθηση στη βιομηχανία, προστάτευσε

τις τέχνες και τα γράμματα, προχώρησε σε έργα οδοποιίας και δημιούργησε υδραγωγεία στις μεγάλες πόλεις. Εκτός από τα τελευταία χρόνια της βασιλείας του, πέρασε την ζωή του με επισκέψεις στις ρωμαϊκές επαρχίες, ώστε να μαθαίνει από κοντά τα προβλήματά τους και να τα επιλύει. Στα χρόνια του, η ειρήνη βασίλευε στο απέραντο κράτος. Ένα από τα υδραγωγεία του, ξεκίνησε να κτίζεται στην Αθήνα στα 130, ολοκληρώθηκε στα 150 από τον Αντωνίνο τον Ευσεβή (κατ' άλλους, κατασκευάστηκε ανάμεσα στα 125 και 140, ενώ τρίτοι το χρονολογούν ανάμεσα στα 134 και 140). Ο Αδριανός αναδείχτηκε μεγάλος ευεργέτης της Αθήνας, την οποία κόσμησε με πολλά δημόσια κτίρια. Στην πραγματικότητα, δημιούργησε μια νέα πόλη πλάι στην παλιά. Ξεκινούσε από την «Πύλη του Αδριανού» και εκτεινόταν ως τον Ιλισό ποταμό. Οι Αθηναίοι τον εξέλεξαν επώνυμο άρχοντα. Η παροχή νερού σ' αυτή τη νέα πόλη ήταν και η αιτία της κατασκευής του υδραγωγείου του. Το δίκτυο έφερνε νερό από την Πάρνηθα και από την Πεντέλη με υπόγειες σήραγγες που κάλυπταν διαδρομή πάνω από 25 χλμ. Η διαδρομή από την Πάρνηθα ξεκινούσε από τη Δεκέλεια (υπάρχει και η άποψη ότι λειτουργούσε και δεύτερος αγωγός από το Μετόχι της Αγίας Τριάδας). Μέσω Βαρυμπόμπης, προχωρούσε παράλληλα προς τον Κηφισό, έφτανε ως τη Μεταμόρφωση, περνούσε από το Νέο Ηράκλειο, τη λεωφόρο Κηφισίας και το Χαλάνδρι, κατέβαινε ως τους Αμπελόκηπους και κατέληγε στη δεξαμενή του Λυκαβηττού. Η διαδρομή από την Πεντέλη ξεκινούσε από την πλατεία Αγίας Τριάδας και προχωρούσε ως το Χαλάνδρι όπου ενωνόταν με τη σήραγγα της Πάρνηθας. Διάφορα έργα βοηθούσαν στην ενίσχυση των υδάτων και από πηγές που βρίσκονταν στη διαδρομή των κυρίως σηράγγων. Η κατασκευή τους ήταν αλλού πλινθόκτιστη και αλλού λαξευμένη στον βράχο, είχαν ύψος 1.60 μ. και πλάτος εβδομήντα εκατοστά, ενώ οι σωλήνες ήταν φτιαγμένοι από μολύβι πάχους τριών εκατοστών και είχαν διάμετρο 18 εκατοστά.

Το Αδριάνειο υδραγωγείο λειτούργησε ως το 1730. Ξαναμπήκε σε λειτουργία, όταν η Αθήνα έγινε πρωτεύουσα της Ελλάδας (1834), ενώ η Δεξαμενή εντοπίστηκε και καθαρίστηκε μόλις το 1871. Η κυκλική δεξαμενή στο Χαλάνδρι εντοπίστηκε το 1875 και καθαρίστηκε το 1881. Το ρωμαϊκό υδραγωγείο συνέχισε να υδρεύει την πόλη ως το 1931, όταν ολοκληρώθηκαν τα έργα στη λίμνη του Μαραθώνα.

Νωρίτερα και σε διάφορες εποχές, πρέπει να δημιουργήθηκαν και άλλα υδραγωγεία. Ίχνη τους έχουν εντοπιστεί σε αρκετά σημεία:

Υπήρχε υδραγωγείο που λειτουργούσε παράλληλα προς το Πεισιστράτειο αλλά είναι κατά πολύ αρχαιότερό του. Το βάφτισαν «της Πνυκός». Περνούσε κάτω από τον Εθνικό Κήπο, πλάι στη σημερινή οδό Ηρώδη του Αττικού, συνέχιζε παράλληλα προς τον Ιλισό, διέσχιζε τη νότια πλευρά της Ακρόπολης και κατέληγε στους ανατολικούς πρόποδες της Πνύκας.

Ίχνη από ένα πώρινο υδραγωγείο έχουν εντοπιστεί στην οδό Αστεροσκοπείου, στην Πεντέλη. Τοποθετείται στον Ε΄ π.Χ. αιώνα. Άλλο ένα, εντοπίστηκε στην αριστερή όχθη του Ιλισού, κοντά στο Α΄ Νεκροταφείο. Υπολογίζεται ότι ξεκινούσε από τους πρόποδες του Υμηττού και κατέληγε στην Εννεάκρουνο.

Το υδραγωγείο «του Λουτρού» ξεκινούσε από τους πρόποδες του Υμηττού στην Καισαριανή, προχωρούσε παράλληλα προς τον Ιλισό, περνούσε κάτω από τον Εθνικό Κήπο, παρείχε νερό σε μια δεξαμενή και συνέχιζε υδροδοτώντας ένα λουτρό στην περιοχή της Ρωσικής Εκκλησίας. Σύμφωνα με μια πηγή, στην περίοδο της τουρκοκρατίας επισκευάστηκε για να υδροδοτήσει την περιοχή στη βόρεια πλευρά του Εθνικού Κήπου, παρέχοντας πάνω από εκατό κυβικά νερό κάθε μέρα.

Το υδραγωγείο Αγίας Τριάδας Κεραμικού περνούσε βόρεια από την οδό Μητροπόλεως, διέσχισε την πλατεία Μοναστηρακίου και τροφοδοτούσε δεξαμενή πλάι στην εκκλησία της Αγίας Τριάδας, στον Κεραμικό. Κάποιο τμήμα του συγχέεται με εκείνο το υδραγωγείο του Λουτρού. Χρησιμοποιούσαν το νερό του μόνο για πότισμα.

Το υδραγωγείο του Θησειού έπαιρνε νερό από πηγή της βορειοδυτικής πλευράς της Ακρόπολης και το μετέφερε βόρεια κι έπειτα δυτικά.

Το υδραγωγείο Γεράνι (της οδού Σταδίου) ξεκινούσε από πηγή μιας σπηλιάς στον Λυκαβηττό και κατέβαινε πλάι στη σημερινή οδό Βουκουρεστίου για να στρίψει στην οδό Σταδίου και μετά νότια για να περάσει την Σοφοκλέους, όπου με ειδικό μηχάνημα («γεράνι») στο ύψος της σημερινής οδού Γερανίου, ανυψωνόταν για να συνεχίσει ως την Πειραιώς, όπου χυνόταν σε εκεί δεξαμενή.

Το υδραγωγείο Καλλιρρόης – Βουνού (Υμηττού) – Μακρών Τειχών εφοδιαζόταν με νερά από πηγές ανάμεσα στον λόφο του Αρδηττού και το Α΄ Νεκροταφείο αλλά και με βρόχινο και, περνώντας από το εκκλησάκι της Αγίας Φωτεινής, συνέχιζε προς τον Πειραιά παράλληλα με τα αρχαία Μακρά Τείχη. Κατά τον μεσαίωνα, το νερό έπαυσε να κατευθύνεται προς τον Πειραιά και πια κάλυπτε τις ανάγκες των γύρω μποστανιών. Στα 1857, επιδιορθώθηκε και παρείχε εννιακόσια κυβικά μέτρα νερού την ημέρα.

Τα υπερυψωμένα υδραγωγεία «επί αφίδων», κανάλια νερού που στηρίζονταν σε πέτρινες

αψίδες («υδατογέφυρες»). Εντοπίστηκαν στην Καλογρέζα και στον Περισσό και θεωρήθηκαν τμήματα του Αδριάνειου υδραγωγείου, όπως και άλλα αντίστοιχα.

Τμήμα του Αδριάνειου αποτελεί και το υδραγωγείο Σταδίου που περνούσε πλάι στο Παναθηναϊκό Στάδιο, παράλληλα προς τον Ιλισό. Ήταν λιθόκτιστο και διοχέτευε 25 κυβικά νερό την ώρα. Κατά τον αρχιτέκτονα Ερνέστο Τσίλερ, ήταν παρακλάδι του Αδριάνειου. Καταστράφηκε στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής.

Το υδραγωγείο της οδού Κηφισίας ξεκινούσε από το ύψος της σημερινής κατοικίας του πρέσβη της Βρετανίας και κατευθυνόταν προς τους Αμπελοκήπους και τον Ευαγγελισμό. Ήταν μια σήραγγα λαξευμένη σε βάθος οκτώ μέτρων, σε σχιστολιθικό πέτρωμα.

(τελευταία επεξεργασία, 18/2/2012)